

Kokeellisuus, menetelmällisyys ja käsitteellisyys 2000-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa

Anna Helle

 <https://orcid.org/0000-0001-8504-849X>

Laura Piippo

 <https://orcid.org/0000-0002-8226-8689>

Tutkimme tässä artikkelissa suomalaista nykykirjallisuutta kokeellisuuden, menetelmällisyyden ja käsitteellisyyden näkökulmasta. Luomme katsauksen 2000-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen kokeelliseen kirjallisuuteen, sen syntykontekstiin ja erityispiirteisiin. Tavoitteena on selvittää, millaista suomalainen kokeellinen nykykirjallisuus on ja mikä on sen suhde avantgardeen. Lisäksi kiinnostuksen kohteina ovat suomalaisen kokeellisen nykykirjallisuuden suhde digitalisaatioon ja internetin kehitykseen sekä ilmiön kansainväliset ulottuvuudet. Lähdemme liikkeelle käsitteisiin liittyvistä kysymyksistä, minkä jälkeen käsittelemme erikseen kokeellista runoutta ja kokeellista proosaa. Olemme valinneet lajeihin perustuvan jaon selvyiden vuoksi, vaikka se ei aina ole olennainen kokeellisen kirjallisuuden kohdalla (tai muussakaan kirjallisuudessa).

2000-luvun suomalaista kokeellista kirjallisuutta on tutkittu aikaisemminkin. Juri Joensuu on käsitellyt aihetta väitöskirjassaan *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa* (2012), samoin Anna Helle kirjassaan *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa* (2019). Markku Eskelisen *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa* (2016) käsittelee suomalaisen proosan historiaa painottaen kokeellisuutta. Tätä kautta teos luo myös 2000-luvun kokeellisen kirjallisuuden taustaa koskevaa ymmärrystä. Laura Piipon väitöskirja *Operatiivinen vainoharha normaalitieteen aikakaudella: Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaanin kokeellinen poetiikka* (2020)

puolestaan keskittyy 2000-luvun merkittävimpään suomalaiseen kokeelliseen romaaniin *Neuromaaniin*.¹

Kokeellisuutta vai avantgardea?

Suomalaista kirjallisuutta on ravistellut 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä kokeellisen kirjallisuuden aalto. Se lähti ensin liikkeelle runoudesta ja nousi hieman myöhemmin näkyviin myös proosan puolella. Jo 1990-luvun puolella oli perustettu esimerkiksi runousyhdistys Nihil Interit ja runouslehti *Tuli&Savu*, joista tuli 2000-luvun alussa tärkeitä foorumeita kokeelliselle runoudelle. Kirjallisuuden kentällä tapahtui 2000-luvun alussa lisäksi merkittäviä muutoksia muun muassa digitalisaation ja internetin myötä. Kokeellista runoutta alettiin julkaista ja siitä keskusteltiin blogeissa, perustettiin uusia pienkustantamoita ja omakustanteiden määrä kasvoi huimasti. Yksi kokeellisen proosan näkyvimmistä ilmiöistä on ollut Mahdollisen Kirjallisuuden Seura (MKS), joka perustettiin vuonna 2010. Seuran tarkoituksena on uudistaa suomalaista proosakirjallisuutta laajentamalla proosailmaisun keinoja ja koettelemalla sen totunnaisia rajoja. Tämän lisäksi huomattavaa arvostelumenestystä on saanut osakseen muutama kirjailija, jotka tunnustetaan nimenomaan proosamuodon koettelijoiksi.

2000-luvun kokeellinen suomalainen kirjallisuus on omaleimaista, mutta se ei ole syntynyt tyhjästä. Ensinnäkin sillä on varhaisempia edeltäjiä suomalaisessa kirjallisuudessa, kuten tämänkin teoksen aiemmissa artikkeleissa on käynyt ilmi. Jo 1600- ja 1700-lukujen Suomessa tehtiin juhlarunoja, joissa hyödynnettiin akrostikonia, kirjainrajoitetta, jossa runon säkeiden ensimmäisistä kirjaimista muodostui juhlistavan henkilön nimi (Joensuu 2012, 139). Moderniin aikaan tullessa esimerkiksi Aaro Hellaakosken *Jääpeili*-kokoelmassa (1928) on konkreettisia runoja eli visuaalisia runoja, joissa typografisella asetelulla on olennainen rooli runon merkityksen kannalta. 1960-lukua taas voidaan pitää suomalaisen kirjallisuuden historiassa selvästi erotuttavana kokeellisuuden vaiheena. Sitä edustavat muun muassa Väinö Kirstinän *Luonnollisen tanssi* (1965) ja Kari Aronpuron kollaasiromaani *Aperitiff – avoin kaupunki* (1965), jotka ilmestyivät samana

vuonna. 1960-luvun kirjallisia kokeiluja leimaa usein myös kirjallisten ja tekstuaalisten aineiden levittyminen muihin medioihin esimerkiksi taiteilijaryhmä Fluxuksen ja sen yhden perustajajäsenen Dick Higgin-lanseeraaman *intermedian* hengessä. Tämä näkyy muun muassa Eino Ruutsalon tekstikollaasifilmeissä.² 1980-luvun kokeellisesta proosasta voi mainita esimerkkeinä Mariaana Jäntin *Amorfiaanan* (1986) ja Markku Eskelisen *Nonstopin* (1988). 2000-luvun suomalaisen kokeellisen kirjallisuuden juuria on kuitenkin etsittävä myös muualta kuin Suomesta. Yhdysvaltalainen postmodernismi on antanut virikkeitä 2000-luvun kokeelliseen suomalaiseen kirjallisuuteen. Runoudessa vaikutus näkyy esimerkiksi Leevi Lehdon (1951–2019) töissä ja 2000-luvun alun kokeellisessa runoudessa yleisemminkin. Romaanin puolella yhtenä esimerkkinä mainittakoon Jaakko Yli-Juonikkaan tuotanto. Myös ranskalainen kirjallinen ryhmittymä Oulipo (*Ouvroir de la littérature potentielle*, suomeksi Potentiaalisen kirjallisuuden työpaja) on vaikuttanut suomalaiseen 2000-luvun kirjallisuuteen, mikä näkyy selvimmin Mahdollisen Kirjallisuuden Seuran toiminnassa.

Kokeellinen kirjallisuus on moniulotteinen ilmiö, jonka määrittelyminen ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi *Kirjallisuuden kokeellisuus ja avantgarde* -teoksessa (2007) kokeellisuus määritellään innovatiivisuudeksi ja radikaaliksi poikkeamiseksi valtavirrasta (Veivo & Katajamäki 2007, 12). Tässä artikkelissa tarkoitamme kokeellisella kirjallisuudella *Routledge Companion to Experimental Literature* -teokseen nojaten sellaista kirjallisuutta, joka pyrkii laajentamaan kirjallisuuden rajoja ja joka herättää perustavanlaatuisia kysymyksiä kirjallisuuden itsensä luonteesta (Bray, Gibbons & McHale 2012, 1–2).

Kokeellisuutta ja avantgardea käytetään usein – erityisesti suomalaisessa keskustelussa – kirjallisuuden yhteydessä lähes synonyymisesti. Käsitteet ovatkin merkityksiltään osittain päällekkäiset, mutta niiden välillä on myös eroja. Avantgarde on ensinnäkin kansainvälisesti paljon kokeellisuutta tunnetumpi ja käytetympi käsite. Suomalaisen 2000-luvun kirjallisuuden yhteydessä tavataan kuitenkin puhua melkein yksinomaan kokeellisesta kirjallisuudesta, ei niinkään avantgardesta. Esimerkiksi uutta suomalaista, perinteistä ulos murtautuvaa runoutta esittelevä *Vastakaanon*-antologia (2011) käyttää alaosikossaan nimenomaan sanaa kokeellinen. Käsite on avantgardea

useammin käytössä myös 2000-luvun teoksia käsittelevässä kirjallisuuskritiikissä ja kirjallisuudentutkimuksessa.

Muitakin eroja on. Siinä missä avantgarde liitetään usein historiallisesti tiettyihin liikkeisiin, kuten futurismiin, dadaismiin ja surrealismiin, on kokeellisuus ilmiö, joka ei liity mihinkään tiettyyn aikakauden (Veivo & Katajamäki 2007, 11–12; Manninen 2011, 27–28). Avantgardeen yhdistetään usein poliittisia konnotaatioita ja aktiivisia muutospyrkimyksiä, kun taas kokeellisuus asettuu diskursiivisesti tieteen yhteyteen haastaen sen ainoana kokeilujen ja kokeiden alueena. Tämä yhteys näkyy myös siinä, että osa kokeellisen kirjallisuuden tekijöistä on tutkijoita tai ainakin heillä on yhteyksiä akateemiseen maailmaan. Tämä piirre on tosin nähtävissä 2000-luvun kirjallisuudessa laajemminkin (Niemi-Pynttari 2015).

Joskus yhtä ja samaa taideteosta tai suuntausta voi luonnehtia sekä avantgardeksi että kokeelliseksi. Tällaisissa tapauksissa käsitteen avantgarde tai käsitteellisyys valinta liittyy valittuun näkökulmaan tai painotukseen sekä ilmiöiden, teosten ja tekniikkojen kehystykseen. Käsitteiden yhteisalue löytyy niiden kuvaamasta kirjallisesta toiminnasta. Avantgardea ja käsitteellisyyttä käytetään yleisesti kuvaamaan sellaista kirjallisuutta, joka koettelee jollain tavalla kirjallisuuden rajoja – niitä ominaisuuksia ja määreitä, jotka tekevät kirjallisuudesta juuri kirjallisuutta. Koettelemalla rajoja kirjallisuus laajentaa sitä aluetta, jolla se kykenee kehittämään ja haastamaan olemassa olevaa sekä kuvittelemaan uutta. Yhteistä 1900- ja 2000-lukujen alkuvuosikymmenten avantgardeille ja kokeellisuuksille on kiinnostus ilmaisuvälinettä ja teknologiaa kohtaan (Bray, Gibbons & McHale 2012, 2; Veivo & Katajamäki 2007, 15; Manninen 2011, 26). Kokeellisen kirjallisuuden lukeminen saattaakin vaatia lukijalta uudenlaisia taitoja. Esimerkiksi välineen ja teknologian koettelu voi edellyttää kykyä lukea ja tulkita sisällön ohella myös ilmaisun alustaa.

Menetelmällisyys ja käsitteellisyys

Kokeellisuus on ilmennyt 2000-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa muun muassa käsitteellisyytenä ja menetelmällisyytenä. Käsitteellinen eli konseptuaalinen kirjallisuus on käsitetaiteen lähisukulainen.

Käsitteellisessä kirjallisuudessa teoksen taustalla olevat käsitteet, ideat ja ajatukset ovat olennaisen tärkeitä; joskus idea ajaa tärkeydessä jopa toteutuneen lopputuloksen esteettisen arvon edelle. Kuuluisa esimerkki suomalaisesta käsitteellisestä kirjallisuudesta on Leevi Lehdon *Päivä* (2004). Se koostuu Suomen Tietotoimiston yhden päivän uutisista elokuun 20. päivältä 2003. Lehto pilkkoi materiaalin virkkeiksi ja järjesti ne aakkosten mukaan proosateokseksi. Teos on omistettu yhdysvaltalaiselle kokeelliselle kirjailijalle Kenneth Goldsmithille, jonka teos *Day* (2003) on tehty yhden *New York Timesin* numeron materiaaleista käyttämällä samankaltaista menetelmää.

Kuten muukin kokeellinen kirjallisuus, käsitteellinen kirjallisuus tutkii kirjallisuuden rajoja sekä maailmaan ja kirjallisuuteen liittyviä käsityksiämme. Käsitteellinen kirjallisuus hylkää usein perinteisesti käytetyt mediumit ja käyttää sen sijaan alustoina esimerkiksi tapahutumia, kehoja ja *readymade*-esineitä. (Ks. Epstein 2012, 311, 316; Goldie & Schellekens 2007, xi-xiii; Joensuu 2012, 1–2, 6–7.) Suomalaisessa käsitteellisessä kirjallisuudessa tämä näkyy esimerkiksi siten, että runoutta kirjoitetaan setelirahoille ja kuolinilmoituksesta tehdään runoutta asettelemalla teksti typografisesti kauppakuitin muotoon. Palaamme näihin esimerkkeihin seuraavassa luvussa.

Menetelmällisyys, jota kutsutaan myös proseduraalisuudeksi, viittaa kirjallisuuden yhteydessä puolestaan sellaisiin kirjoitustapoihin, joita ohjaa jokin tekijän ennalta päättämä ja tietoisesti valitsema menetelmä tai toimintatapa. Proseduraalisuuden puhtaassa muodossa valittua menetelmää noudatetaan systemaattisesti koko tekstissä. (Baetens 2012, 115; Joensuu 2012, 1.) Tarkoituksena on, että ennalta valitut säännöt toimisivat merkityksiä synnyttävänä tekijänä eli sääntöjä ei käytetä jonkin jo olemassa olevan sisällön saattamiseksi johonkin tiettyyn muotoon. (Conte 1991, 40.) Esimerkiksi perinteisiä runomittoja voidaan pitää menetelmällisyyden sukulaisilmiönä, sillä ne voivat ohjata kirjoittajaa ilmaisemaan sanottavansa käyttäen tietynmuotoisia sanoja toisenlaisten sijaan. Menetelmällisyys on kuitenkin runomittoja laajempi ja määräävämpi ilmiö, sillä jotkut menetelmät saattavat kokonaan määrätä esimerkiksi käytössä olevien sanojen valikoiman ja sen, millainen lopputuloksesta tulee.

Menetelmällisellä kirjoittamisella on pitkä historia, jota ei ole vielä systemaattisesti selvitetty (Ikonen 2018, 18). Siitä on tullut vakavasti

otettava, itsenäinen kirjallinen ilmiö kuitenkin vasta 1900-luvun kuлуessa osana kokeellista kirjallisuutta. Tähän on vaikuttanut erityisesti jo mainittu kirjallinen Oulipo-liike. Teemu Ikosen toimittama *Menetelmällisen kirjallisuuden antologia* (2018) esittelee kansainvälisiä ja kotimaisia esimerkkejä kirjallisista menetelmistä, keksii ja soveltaa uusia menetelmiä ja analysoi ilmiötä. Yksi kuuluisa esimerkki tällaisesta menetelmästä on ranskalaisen Jean Lescuren kehittämä s+7, jossa alkutekstissä oleva substantiivi korvataan uudessa tekstissä substantiivilla, joka on valitussa sanakirjassa seitsemäntenä kyseisen substantiivin jälkeen (Joensuu 2012, 94–96; Joensuu & Salmenniemi 2018, 142). Myös erilaiset kirjainrajoitteet, joista seuraava Harry Salmenniemen runon lainaus on esimerkki, ovat yleisiä:

Syksy yltää ihmisyyden sydämeen. Syysmyrskyjen myrkyttämä
iäisyys sykehdyttää, syysmyrskyjen myrkkä
syövyttää: jylhinä
syysyöt vyöryvät ihmisyyden ylitse.³

Tässä käytössä on kirjainrajoite, jonka mukaan jokaisessa runon sanassa täytyy olla y-kirjain. Y-äänne on suomen kielen toiseksi harvinaisin vokaali ö:n jälkeen (Pääkkönen 1991, 3) ja siksi se rajaa huomattavasti käytettävissä olevaa sanamateriaalia ja tekee runon äänteellisestä tasosta huomiota herättävän. Runon rajoite on muunnelma lipo-grammista, rajoitteesta, jossa yksi tai useampi kirjain on käyttökielossa.

Tämän artikkelin esimerkeissä menetelmällisyyttä käytetään monella eri tavalla, ja siksi lähdemme liikkeelle siitä, että menetelmällisyys voidaan ymmärtää joko tiukasti tai väljästi (ks. Blomberg, Manninen & Tavi 2010). Edellä esillä olleessa tiukasti ymmärrettyssä menetelmällisyydessä valittuja sääntöjä noudatetaan systemaattisesti, kun taas väljästi ymmärrettyssä menetelmällisyydessä sääntöjä saatetaan käyttää vain jossain teoksen osassa tai jossain luomisprosessin vaiheessa.

Monimuotoinen kokeellinen runous

Yhdysvaltalaisen kokeellisen kirjallisuuden tutkijan Marjorie Perloffin (2010, x) mukaan internet muutti kokeellista runoutta 2000-luvun

alussa olennaisesti verrattuna 1990-lukuun. Osittain kyse oli siitä, että 2000-luvulla aloittaneet runoilijat käyttivät alusta asti internetiä kirjoittamisessaan, mutta myös siitä, että osa uransa jo ennen tietoverkkoja aloittaneista runoilijoista siirtyi hyödyntämään nettiä runojen kirjoittamisessa. Näin tapahtui myös Suomessa, jossa tietotekniseen kehitykseen suhtauduttiin paikoin innostuneesti. Vuosituhannen vaihteessa internet oli laajalle käyttäjäkunnalle kuitenkin vielä verrattain uusi ilmiö, joka herätti paitsi uteliaisuutta myös vastarintaa ja huvittuneisuutta; internet ja erilaiset digitaaliset sovellukset olivat alkuun melko hitaita ja kankeita. Esimerkiksi hakukoneiden käyttäminen runouden kirjoittamisen välineenä saatettiin kokea paitsi uuden teknologian mahdollisuuksien kartoittamiseksi myös alkuvaiheen teknisellä kömpelyydellä ja silloisen internetin latteilla sisällöillä leikittelemiseksi.

Digitaalisen kehityksen ja internetin vaikutus näkyy suomalaisessa kokeellisessa runoudessa selvimmin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin tehtiin erilaisia kokeiluja tuon ajan uuden tekniikan parissa. Yksi tunnetuimmista varhaisista internet-runouden esimerkeistä on Leevi Lehdon kehittämä Get a Google Poem! -runogeneraattori vuodelta 2003, joka herätti myös kansainvälistä kiinnostusta:

Get a Google Poem!

Search string / Title:

Get Poem

[search www.google.com]

Additional settings:

Max number of Google pages to get

Search pages written in:

Linebreak sensitivity:

Skip search words in poem:

Don't skip these:

1 ▼

any language ▼

High ▼

Never ▼

a the is of for

Kuva 20. *Get a Google Poem!* -runogeneraattori vuodelta 2003.

412

Kuten kuvasta voi päätellä, generaattori toimi niin, että hakukenttään kirjoitettiin hakusanoja, joiden pohjalta kone haki materiaalia ja teki siitä runoja. Runon kielen saattoi valita, ja runomuodoista tarjolla olivat muun muassa sestina, parisäeruno, new sentence ja sonetti. Generaattori perustui siis tiukasti ymmärrettyyn menetelmällisyyteen, jossa kone loi runoutta ennalta asetettujen sääntöjen pohjalta. Runogeneraattorista tuli hyvin suosittu, mutta vuoden 2009 jälkeen se ei ole enää ollut käytettävissä.⁴

Lehto teki myös kirjoissa julkaistua hakukonerunoutta, joka noudatti monesti menetelmällisiä periaatteita. Hakukonerunous on runoutta, jonka materiaali noudetaan internetistä hakukoneen avulla. Tämän jälkeen tekijä voi muokata materiaalista runoja joko ennalta päätetyn menetelmän avulla tai vapaasti soveltaen. Esimerkiksi Lehdon *Ampauksia ympäripyörivästä raketista* -kokoelmassa (2004) julkaistu ”Ananke: pantun” -niminen runo on tehty internetistä ja muualta noudetusta materiaalista⁵ käyttämällä 1600-luvulta peräisin olevaa runomittaa, pantunia. Mitta asettaa runon tekemiselle tarkan rajoitteen, koska ensimmäisen säkeistön toinen ja neljäs säe toistuvat toisen säkeistön ensimmäisenä ja kolmantena säkeenä ja niin edelleen runon loppuun asti, kuten runon alusta voi havaita:

Olen Maria. Asun Vantaal. Sinä: olet hyvät mielipiteet ja kropan omaava.
Näytelmä tapahtuu yhtä aikaisesti kahdella tasolla.
Etsin samanikäistä urheilullista yli 175 cm miestä.
Tarkoitukseen soveltuu mikä tahansa tila, jossa pääsee yleisön kanssa kosketuksiin.

Näytelmä tapahtuu yhtä aikaisesti kahdella tasolla.
Vien sinut vihreään huoneeseen, jos kohta
tarkoitukseen soveltuu mikä tahansa tila, jossa pääsee yleisön kanssa kosketuksiin.
Olen hoikka kahden karvaisen lapsen yksinhuoltaja. En selvittelle asioitani puhelimitse.⁶

Lehdon mukaan kreikankielinen nimi *Ananke* tarkoittaa ’kohtaloa’, ’välttämättömyyttä’ ja ’sitä mikä ei ole väistettävissä’ (AYR, 55). Nimi liittyy runon aiheena olevaan seuranhakuun, mutta se viittaa kiinnostavasti myös runon muotoon, jossa säkeet toistuvat menetelmällisyyden vuoksi välttämättä tiettyjen sääntöjen mukaan.

Lehto oli suomalaisen hakukonerunouden pioneeri, mutta myös monet muut runoilijat ovat tehneet hakukonerunoutta. Yksi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puhutuimmista ilmiöistä oli *flarf*, johon vaikutteet saatiin amerikkalaisesta *flarf*-runoudesta. Flarf on sellaista hakukonerunoutta, jossa materiaalia haetaan internetistä mahdollisimman oudoilla hakusanoilla. Jo edellä mainitun Goldsmithin (2011, 4) mukaan tarkoituksena on hyödyntää kaikkein loukkaavinta, naurettavinta ja raivokkainta internetistä löytyvää materiaalia. Flarfissa olennaista onkin huono kieli, typeryytensä, karkeus ja poliittinen epäkorrektuus. Tavoitteena on usein myös tehdä runouden avulla näkyväksi sitä, miten kauheaa materiaalia internetissä on. (Magee, Mohammed & Sullivan 2003.) Suomessa flarfia ovat kirjoittaneet muun muassa Teemu Manninen, Tytti Heikkinen ja Harry Salmenniemi. Esimerkiksi Heikkisen *Varjot astronauteista* -kokoelmassa (2009) julkaistut Läski XL -runot ovat flarfia. Seuraava lainaus on Läski XL -runosta nimeltä ”Aina sama juttu”:

.Miks mun pitää olla näin tyhmä? Mistä mä esimerkiksi tiedän koska mulla on nälkä hammassärky, menkat,? oon nii yössä et en tajua mitn. menin mutsin puheille ja sanoin et koita tajuu.Se sano ett en tajuu,olen yrittänyt jo liikaakin, emme voi valita sukulaisiamme, luoja kiitos voimme valita ystävämme., päläpäläpäläpälä... Mä sanoin sil, etÄlä luovu Epätoivostas.

Kuva 21. (*Varjot astronauteista*, 16)

Heikkinen on etsinyt Läski XL -runoihin materiaalia nettisivuilta ja -palstoilta, joilla nuoret tytöt tilittävät muun muassa lihavuudesta, seksistä ja elämästä. Hän on koostanut ja muokannut löytämästään heterogeenisestä materiaalista roolirunoja, joissa puhuu Läski XL -niminen hahmo. Heikkinen kertoo Kirjasampo-sivustolla⁷ pyrkineensä runoja muokatessaan yhtenäisyyteen toisin kuin monet muut hakukonerunoilijat, jotka mielellään korostavat käyttämänsä materiaalin eriperäisyyttä. Yllä olevassa katkelmassa Läski XL tilittää kenties hie-

man itseironiseen sävyyn omaa tyhmyyttään ja toraisaa suhdettaan äitiinsä. Siinä on Heikkisen flarille tyypillistä huumoria, joka syntyy muun muassa puhekielisyydestä ja kirjoitusvirheistä. Myös runojen tavanomaisesta poikkeavalla fontilla on oma merkityksensä. Kyseessä on Daisy Wheel -niminen fontti, joka on ilmaiseksi ladattavissa internetistä. Se jäljittelee 1980-luvun samannimistä teknologiaa hyödyntäneiden sähkökirjoituskoneiden fonttia, mikä luo runoon tietynlaista retrovaikutelmaa, miksei myös hienoista internetiin assosioituvan sisällön ja internetiä edeltävän tekniikan välistä ristiriitaa.

2000-luvun kokeellinen runous ei kuitenkaan liity aina internetiin. Kokeellinen nykyrunous voi esimerkiksi sekoittaa erilaisia tekstilajeja, jolloin niiden törmäyksestä syntyy uudenlaisia merkityksiä. Seuraava runo on peräisin Henriikka Tavin monikielisestä *Sanakirja*-kokoelmasta (2010):

autumn, autumned, autumned

1. syksy saa, lehdet tippuvat

maahan, sataa vettä. 2. pudota, tipputa, vajota,

3. menettää värinsä, muuttuu maaksi, maatuu
(am. I)

fall, fell, fallen

*and then the fall fell, and then again, the fallen, fall, fell, and
again, and then, and tell*

Kuva 22. (*Sanakirja*, 11; tästä eteenpäin = S)

Sanakirjan ideana on, että teoksen runot muistuttavat sanakirjojen hakusanoja käännöksineen, määritelmineen ja käyttöyhteydesimerkeineen. Yllä olevassa runossa hakusanana on englannin kielen *autumn*, joka tarkoittaa ‘syksyä’. Kieliopillisesti *autumn* on oikeasti substantiivi, ei verbi, niin kuin Tavin runossa, jossa sanaa taivutetaan menneissä aikamuodoissa verbin tapaan (*autumned*). Mallia tällaiseen luovaan sanankäyttöön on kenties otettu amerikanenglannin sanasta *fall*, joka myös esiintyy runossa hakusanana. Toisin kuin *autumn*, *fall* on sekä ‘syksyä’ tarkoittava substantiivi että muun muassa ‘kaatumista’ ja ‘putomista’ tarkoittava verbi. Kyseessä on siis homonymia, joka tarkoittaa sitä, että samalla tavalla kirjoitettu tai äännetty sana voi tarkoittaa kahta tai useampaa täysin toisiinsa liittymätöntä asiaa. Ensimmäisessä määritelmässä huomiota kiinnittää kertova muoto ”syksy saa, lehdet tippuvat” (S, 11). Sanakirjassa odotuksenmukainen muoto olisi 1. infinitiivi, esimerkiksi ”sataa” tai ”tippua”. Kolmannessa määritelmässä onkin juuri tämän muotoisia verbejä, mutta niiden joukossa on yksi oikeakielisyydestä poikkeavalla tavalla muodostettu verbi ”tippua”.

Tätä runoa ja koko *Sanakirja*-kokoelmaa voi pitää käsitteellisenä, koska se perustuu ideaan runouden kirjoittamisesta aivan toisen tekstilajin, sanakirjan, muotoon. Idea toimii, koska sanakirjan ja runokirjan periaatteissa on yhtymäkohtia; siinä missä sanakirja pyrkii luettelemaan ja selittämään sanojen monia merkityksiä, runous perustuu usein monimerkityksisiin sanoihin ja ilmauksiin. Runojen siirtäminen toisenlaisen informaation välittämiseen tarkoitettuun muotoon asettaa runojen kirjoittamiselle rajoitteita ja tekee näin tilaa luovalle ja ennakoimattomalle merkitysten muodostamiselle.

Suomalaisessa runoudessa on esimerkkejä myös runouden viemisestä sille epätyypillisille alustoille. Seuraava esimerkki on Eino Santasen *Tekniikan maailmat* -kokoelmassa julkaistu seteliruno ”OLEMME SAANEET TOIMEKSIANNON / L26355292448”:

Kuva 23. (*Tekniikan maailmat*, 42; tästä eteenpäin = TM.)

Santasen setelirunot ovat käsitteellisiä: niiden kantavana ideana on kirjoittaa kapitalismikriittistä runoutta setelirahoihin. Niitä voi pitää myös väljästi ottaen menetelmällisenä ja tarkemmin ottaen rajoitteenalaisena (*constrained*) runoutena (ks. Joensuu 2012, 1). Santanen ei ole tietääksemme esitellyt käyttämäänsä menetelmää, mutta sitä voi kuvata seuraavanlaiseksi. Ensin runon alustaksi valitaan 20 euron seteli. Sitten setelille kirjoitetaan kirjoituskoneella kapitalismi- tai talousaiheinen runo setelin pinta-alan ja kuva-aiheiden asettamien rajojen puitteissa. Seteli runon alustana asettaa tilallisia rajoitteita, koska kirjoitettaessa on otettava huomioon muun muassa se, paljonko kirjoituskoneen kirjaimia mahtuu mihinkin tilaan.

Yllä esillä olevassa runossa runon asettelu mukailee 20 euron setelin kuva-aihetta siten, että runo on kirjoitettu versaaleilla setelin takapuolelle kuvatun Euroopan kartan päälle: ”Olemme saaneet toimeksiannon periä teiltä yllä olevan summan lisäksi kaikki mahdolliset summat.” Se, että runon sanat on kirjoitettu juuri 20 euron setelissä kuvatun Euroopan kartan päälle saa tulkitsemaan runon ottavan kantaa EU:n edustaman talousliiton valtaan.

Seuraava Arja Karhumaan *Epägenesis*-teoksessa (2016) julkaistu runo perustuu sekin runouden viemiseen sille epätyypilliseen ympäristöön:

Kuva 24. (*Epägenesis*,
numeroimaton sivu.)

RAKKAAMME	
Marja Liisa Karhumaa o.s. Tolppanen	
s. 12.2.1942	k. 24.12.2007
ANNA MINUN NAHDA SINUT	0.00
LIEKISSÄ	0.00
REVONTULEN	0.00
TUIKKEESSA TAHDEN	0.00
KANSSANI	0.00
KULKIEN NYT	0.00
JÄ AINA	0.00
IKAVOIDEN	0.00
SALLA JA JAAKKO	0.00
PERHEINEEN	0.00
JUSSI	0.00
SUKULAISET	JÄ YSTAVAT

LÄMMIN	KIIITOS
SAHANMAEN	
Hoitokodin	henkilökunnalle
	**** **
	huolenpidosta
Siunaus toimitettu	
läheisten	
läsnä ollessa.	

Itse asiassa tämä runo syntyy siitä, että aivan muuhun tekstilajiin kuuluva teksti, kuolinilmoitus, siirretään sille epätyypilliseen kauppa-kuitin muotoon. Vaikka kumpikaan näistä kahdesta tekstilajista ei lii-ty runouteen, niiden sekoittamisesta syntyy runoutta. Tässä on kyse epäluovasta tai luovuudettomasta kirjoittamisesta (*uncreative writing*), josta Goldsmith (2011) on kirjoittanut samannimisessä teoksessaan. Se on runontekotapa, jossa tekijä lainaa runoonsa tekstiä toisesta lähteestä niin paljon, ettei välttämättä kirjoita itse yhtäkään sanaa runoonsa. Karhumaan runokin on sekä käsitteellinen että me-
netelmällinen. Käsitteellinen se on siksi, että se perustuu edellä ku-
vaamaamme tekstilajien sekoittamiseen ja siitä syntyviin yllättäviin merkityksiin. Menetelmällisen siitä tekee tekotapa, etukäteen tehty

päätös asetella löydettyjä tekstejä niille epätyypillisiin typografisiin muotoihin. Pikemmin kuin kirjoittamiseen, Karhumaan runot perustuvatkin graafiseen suunnitteluun. Runonakin tämä teksti kuitenkin toimii. Kuolinilmoituksen asetteleminen kuitenkin muotoon saa lukemaan sekä kuolinilmoitusta että kuittimuotoa uudella tavalla. Runo saa pohtimaan esimerkiksi sitä, mitä kuitenkin nollat merkitsevät: onko kyse siitä, että kuolinilmoituksen kohteena oleva henkilö on ollut arvoton, vai sittenkin siitä, ettei ihmiselämän arvoa voi mitata rahassa.

Uudelleenkirjoitettu proosa

2000-luku on, kuten todettua, ollut kokeellisen kirjallisuuden nousukautta. Proosan puolella kehitys on kuitenkin ollut hitaampaa kuin runoudessa, ja tiheämmin erilaisia kirjallisia kokeiluja proosan muodoilla onkin ollut nähtävissä vasta 2010-luvulle tultaessa (Eskelinen 2016, 572). Nyt voidaan kuitenkin jo väittää, että 2000-luku on ollut enenevässä määrin rajoja siirtävää aikaa myös proosalle. *Raukoilla rajoilla* (2016) mainitsee aikakauden keskeisinä prosaisteina esimerkiksi sellaisia kirjailijoita kuin Leevi Lehto, Juhana Vähänen, Janne Kortteinen, Karri Kokko, Maria Matinmikko, Taneli Viljanen, Janne Nummela, Tommi Nuopponen, Jukka Viikilä, Tytti Heikkinen, Antti Salminen, Silja Järventausta, Mika Rättö, Kaj Kalin ja Jaakko Yli-Jounikas (Eskelinen 2016, 580–581). Näiden lisäksi maininnan ansaitsevat ainakin tekstitaiteilija Sami Liuhto ja kokeellisena runoilijanakin tunnettu Harry Salmenniemi.⁸

Proosan menetelmällisyys ja siihen liittyvä kokeellisuus juontavat juurensa paitsi edellä mainittuihin Oulipon ja amerikkalaisen postmodernismin ja historiallisten kirjallisten avantgardejen perinteisiin myös vahvasti digitaaliseen kirjallisuuteen, esimerkiksi hypertextifiktioihin, tekstigeneraattoreihin ja -peleihin sekä niiden suomiin ja hyödyntämiin teknologisiin mahdollisuuksiin (ks. esim. Joensuu 2012, 46–47, 231; Eskelinen 2016, 538–539). Näkyvimmin 2000-luvun kokeellisessa proosassa uutta tulemistaan tekevät runoutenakin toimivia teoksia tuottava konseptualismi, lähdetekstikirjoittaminen, löydetyn materiaalin käyttö sekä yhteiskirjoittaminen (Eskelinen 2016, 546) ja siihen paikoin liittyvä taiteilijaryhmittymän ajatus.

Myös proosan puolella kokeellisen kirjallisuuden menetelmällisyys on ollut luonteeltaan sekä väljää että tiukkaa. Esimerkiksi Harry Salmenniemä on kertonut usein hyödyntävänsä erilaisia oulipolaisia menetelmiä kirjoittamisensa prosessissa, vaikkei viimeistelty teos itsessään varsinaisesti menetelmällinen olisikaan.⁹ Tekstejä ja teoksia voidaan jaotella myös sen perusteella, onko niiden menetelmällisyys avointa vai ääneen lausumatonta. Avoimuudella tarkoitamme Juri Joensuuta lainaten ”menetelmien ilmenemistä suoraan teoksesta tai niiden paljastamista kommentaaritekstissä, esimerkiksi selitysosiossa, takakansitekstissä tai julkaisijan verkkosivulla” (Joensuu 2012, 174). Tarkastelemme seuraavaksi lähemmin joitain menetelmällisyyttä hyödyntäviä tai konseptuaalisia proosateoksia. Esimerkit myös valottavat 2000-luvun kokeellisuuksien yhteyttä internetin kehitykseen ja yleistymiseen.

Lähdetekstikirjoittamista on hyödyntänyt esimerkiksi Salmenniemä, jonka novellit ”Uraanilamppu” ja ”Krematorio” perustuvat aiemmalle suomalaiselle kirjallisuudelle. ”Uraanilampun” lähdeteksti on Juhani Ahon novelli ”Siihen aikaan kun isä lampun osti” (1883). Salmenniemän novellissa naapurusto kokoontuu ihmettelemään uutta valonlähdetä, jonka säteily läpäisee katselijoiden ruumiit luita myöten. Narratologi Gérard Genette kutsuu tällaista teos- tai tekstikokonaisuuksien välillä tapahtuvaa tekstienvälisyyttä hypertekstuaalisuudeksi (Genette 1997, 5). Novellit on julkaistu ensin kirjallisuuslehti *Parnassossa* ja myöhemmin kokoelmassa *Uraanilamppu ja muita novelleja* (2017). (Joensuu, 2017, 159.) Myös Jaakko Yli-Juonikas on käyttänyt useissa teoksissaan tätä tekniikkaa, ei tosin koko teoksen mitassa vaan upotettuina katkelmina. Seuraavassa *Neuromaani*-ta otetussa esimerkissä lähdetekstinä on käytetty jaksoa Cormac McCarthyn romaanista *Veren ääriin*, jossa tanssia johtaa hirvittävä Tuomari Holden:

Kiljuvien tanssivien porttojen keskellä tanssii mies. Vanha mies. Gereg tunnistaisi hänet milloin tahansa. Johtava Neurokoreografi johtaa tanssillaan muita tanssijoita. Hän on maalannut otsaansa punaisen merkin. Hänen kaulassaan on punainen kissanrusetti. Kun hän nostaa kätensä ilmaan, portot tekevät samoin. Johtava Neurokoreografi tanssii kun muut nukkuvat. Hän ei nuku koskaan eikä hän kuole koskaan. Riehakkaan musiikin, kirjokuvien lintujen ja paljaiden pomppivien rintojen keskellä tanssii ja nauraa

Johtava Kuolematon Neurokoreografi. Hän nauraa sinulle punaisin hampain. Kulttuuripääkaupunki on raunioina, tulipalot raivoavat joka suunnassa ja tavoittavat puiston puut ja pensaistot hetkenä minä hyvänsä, mutta Neurokoreografi ei lopeta tanssia. Hänen raajansa liikkuvat nopeammin kuin kellään muulla. Ihmeellistä, miten vanha mies voi riuhtoa raajojaan noin nopeaan tahtiin. Hän ei nuku koskaan eikä kuole koskaan – .¹⁰

Kohtaus toistuu hiukan toisessa muodossa myös Yli-Juonikkaan aiemmassa romaanissa *Uneksija*, mutta tällä kertaa tanssijana on pyöveli Jussila.

Yllä olevat esimerkit ovat tiukasti kiinni analogisessa maailmassa ja painetun kirjallisuuden mediumissa, vaikka niiden kirjoittamisessa voidaankin olettaa käytetyn hyväksi tekstinkäsittelyohjelmia. Lähemmäs verkottuneita ympäristöjä Yli-Juonikas tulee romaanissaan *Jatko-sota-extra* (2017), jossa hyödynnetään ja uudelleenkirjoitetaan runsaasti erilaista keskustelupalstoilta, blogien kommenttiosiota ja muusta nettikeskustelusta kerättyä materiaalia. Karri Kokon *Varjofinlandia* (2005), *Das Leben der Anderen* (2010) ja *Retweeted* (2016) sen sijaan ovat kaikki internetin, tarkemmin sanoen sosiaalisen median alustojen tekstejä hyödyntäviä konseptualistisia teoksia. Kaikki kolme teosta noudattavat väljästi samaa kokoamisperiaatetta: tekstin osat julkaistaan löytöjärjestyksessä ilman lähdeviitteitä ja mahdollisimman pienellä jälkieditoinnilla¹¹.

Varjofinlandia on näistä teoksista kenties tunnetuin ja konseptuaaliseksi teokseksi verrattain usein tutkittu ja viitattu (Helle 2019; Joensuu 2012; Kuusela 2015). Teos on koottu poimimalla erilaisista internetlähteistä masennusta ja pahoinvointia käsitteleviä irrallisia virkkeitä, jotka Kokko ensin julkaisi tätä tarkoitusta varten perustamassaan blogissa. Tekstit julkaistiin blogissa muokkaamattomina, vain ilmeiset lyöntivirheet korjaten. Kirjassa, samoin kuin blogissaakin, katkelmat esiintyvät siis käänteisessä järjestyksessä löytämisenä nähden: uusin ensin ja vanhin viimeisenä. *Das Leben der Anderen* poikkeaa toisista Kokon tässä mainituista teoksista siten, että kunkin tekstilainan kohdalla sen lähde on näkyvissä. Tämä johtuu siitä, että Facebookin tuolloinen sivuarkkitehtuuri asetti jokaisen päivityksen muotoon [Käyttäjänimi] x:

Karri Kokko pohtii kuinka lähellä vastakohtat voivat olla toisiaan,
niin kuin (tämä) onni ja (tuo) murhe.
John M. Bennett was tagged in an album.
Salla Viikka menee huomenna sirkukseen!
Gary Sullivan is waiting for Segue to begin.
Barrett Watten Sounds like a line from W. S. Burroughs
Karri Kokko Joskus lähettämätön viesti on sanomaltaan selkeämpi
kuin lähetetty.¹²

Kirjoittajan nimen jättäminen pois lainauksesta olisi johtanut tarpeeseen muokata tekstiä huomattavasti enemmän, jotta virkkeisiin olisi syntynyt ymmärrettävä lauserakenne. Tämä taas olisi merkinnyt muokkaamattomuuden periaatteesta luopumista. Teos on koottu vain alkuperäisistä päivityksistä, ei niiden kommentteista. Näin se tulee myös tallentaneeksi tuon ajan ja alustan kontekstin lausumia ja keskustelunaloituksia. Teos tuo myös rakenneperiaatteensa kautta esille erisnimen merkityksen merkityksenmuodostukselle Facebookin kontekstissa: teksti ottaa kertovan tekstin tai väljästi tulkiten näytelmän muodon. Jokainen nimetty esiintyjä käy vuorollaan lausumassa vuorosanansa yleisölle, joka muodostuu heistä itsestään. Alustan algoritmi, joka muotoili käyttäjien toiminnasta generoituja päivityksiä uutisvirtaan (“John M. Bennett was tagged in an album.”) puolestaan näyttää tällä tavoin tuottavan uuteen näytelmälliseen teokseen parenteeseja, näyttämöohjeita.

Teoksen lukija taas voi kokea omasta positiostaan käsin joko kuuluvuutta tai ulkopuolisuutta riippuen siitä, lukeeko hän tekstiä alustan asetusten kautta eli onko hän ollut kyseisten päivittäjien ystävä ja mahdollisesti nähnyt repliikit jo aiemassa kontekstissaan vai ei. Toisaalta lukija saattaa myös tempautua mukaan absurdin näytelmän seuraamiseen ja tulla siten osalliseksi teoksesta yhtenä sen yleisön jäsenistä. Teoksen nimen, *Das Leben der Anderen* eli ’muiden elämä’, voi katsoa viittaavan juuri tällaiseen ulkopuolisuuden ja seuraamisen kokemukseen. Toisaalta nimi viittaa myös samannimiseen saksalaiseen elokuvaan vuodelta 2006, joka kertoo Itä-Saksan valtiollisen turvallisuusviraston Stasin kansalaisiin kohdistamasta tarkkailusta. Nimen kautta tarkkailun teema rinnastuu paitsi toisten ihmisten tarkkailuun myös Facebookin tapaan kerätä ja tallentaa tietoja käyttäjistään.

Retweeted on lähes 600 sivua pitkä katkeamaton teksti, joka on koostettu edellä mainittuja periaatteita noudattaen Kokon mikroblogipalvelu Twitterin uutissyötteestä määrättynä ajanjaksona keväällä 2014. Kahdesta edellä kuvatusa teoksesta poiketen hän kuvaa tarkasti sen tekotavan teoksen jälkikirjoituksessa. Jälleen tekstiä muokattiin niin vähän kuin mahdollista, ainoastaan Twitter-käyttäjien käyttäjänimet poistettiin kuoromaisen vaikutelman korostamiseksi (*Retweeted*, 557–558.) Tuloksena on aiheesta ja kielestä toiseen ponnahteleva teksti, johon kuitenkin syntyy luennassa erilaisia uusia kytköksiä (ks. esim. Piippo 2019, 54–55) sekä tekstin sisällä että esimerkiksi tämän artikkelin ja tekstin välillä:

Kaunista on hyvä, jaettu ja tosi. Välillä täytyy poistaa lasten kuvaamaa avantgardea iPhoneista. Vai pitäisikö säilyttää elokuvat ”Mustaa mustalla” ja ”Kertun silmä läheltä”? Jos Ruotsi olisi muovailuvahaa, voisi Gotlannilla paikata Vänerin ja Öölannilla Vätternin, ainakin melkein. Mä. Joskus. Nuorena. JKL. Is your company in trouble? Hire a woman to take the fall. Journal of recycled materials.¹³

Retweeted tekee näkyväksi sosiaalisen median alustojen paratekstuaalisten elementtien, kuten käyttäjänimien, uutisvirran sivuarkkitehtuurin ja aihetunnisteiden merkityksen kyseisellä alustalla kirjoituille ja siltä luetuille teksteille. Se myös alleviivaa painetun kirjan mahdollisuuksia haastaa digitaalisten kaupallisten ympäristöjen harjoittamaa käyttäjien tarkkailua ja heidän tietojensa keräämistä. (Piippo 2019). Kirjamuoto korostaa viestien tuottamaa taustahuminaa ja kohtaamisten ja ymmärtämisen satunnaisuutta. Kokon teokset paitsi tallentavat sosiaalisen median kanavien moniäänisyyttä ja niissä käytettyjä kielen muotoja myös paljastavat alustan keskeisyyden tekstien lukemiselle ja tulkinnalle. Kopiointi ja tekstinkäsittelyohjelman kautta kirjamuotoon siirtäminen karsivat teksteistä niiden asetteluun liittyvät piirteet sekä paratekstit eli tekstiä kehystävät kynnystekstit. Tämä on sosiaalisessa mediassa usein keskeisessä osassa tekstin merkitystä muodostettaessa ja avattaessa – hieman samaan tapaan kuin konseptualismissa itsessäänkin.

Tietyssä mielessä pisimmälle digitaalisten alustojen ja verkkoyhteyden hyödyntämisen vie aikalaisteksteistä *Lähes tunnistamaton mahdollisuus menettää* (2018), joka on ohjelmoitu proseduraalinen fiktio.

Se on luettavissa Nokturno-sivustolla¹⁴ ja julkaistiin alun perin osana *Menetelmällisen kirjallisuuden antologiaa* (2018). Teoksen tekijyys on moniulotteista. Sen ovat kirjoittaneet kirjailija ja tutkija Markku Eskelinen ja kirjailija Maria Matinmikko. Teoksen graafisesta suunnittelusta vastaa Kaarina Tammisto ja sen on ohjelmoinut digitaalisesta runoudestaan tunnettu Marko Niemi Eskelisen kirjoittaman proseduurin pohjalta. Teoksessa edetään nuolinäppäimin eteen- ja taaksepäin maksimissaan tunnin kerrallaan ja siihen ohjelmoitu proseduurirajoittaa lukemisen ja tekstin suhdetta. Tämä proseduraalinen fiktio koettelee ensisijaisesti lukijan tapoja käyttää tekstiä. Lukijan luettavaksi valikoituvat tekstiosiot tulevat hänen ulottuvilleen sen perusteella, miten pitkän ajan lukija teoksen parissa viettää. Toisin sanoen se hyödyntää juuri niitä digitaalisen alustan suomaa mahdollisuuksia, joita *Retweeted* pyrkii purkamaan ja hiljentämään.

Mahdollisen kirjallisuuden seuran vuonna 2016 julkaisema neljän-toista kirjoittajan proseduraalinen kollektiiviromaani *Ihmiskokeita* vie moniäänisen yhteiskirjoittamisen kirjallisena kokeena pisimmälle. Se koostuu ns. masterversio-kirjasta ja neljästätoista muusta kirjasta. Kyseessä on näkökulmasta riippuen joko 15 romaania tai yksi romaanin, mikä nostaa esiin myös kysymyksen teoksen hankkimisesta ja omistamisesta: vaaditaanko siihen yksi osa vai kaikki osat. Mahdollisen kirjallisuuden seuraa voidaan tarkastella aiempien avantgardistien tapaisena ryhmittymänä, joita yhdistää jonkinlainen yhteinen sopimus, idea tai toimintamalli, vaikka seura julistaakin esittelyssään, ettei sillä ole ”yhtenäistä kirjallista ohjelmaa, estetiikkaa, ideologiaa tai poetiikkaa”¹⁵. Myös tällainen kieltomuoto on toisaalta linjassa avantgardemanifestien tradition kanssa (Mehtonen 2007, 50), olkoonkin että sen lausuma voidaan tulkita myös suorasanaisesti ja ironiatta. Kirjailijaryhmittymien ja avantgarden perintö näkyy esimerkiksi seuran teostensa ohessa julkaisemissa teksteissä, kuten julkilausumissa, kynnysteksteissä, heidän antamissaan haastatteluissa sekä erityisesti teosten julkaistuissa proseduureissa. *Ihmiskokeiden* koko proseduurin on julkaistu osana *Menetelmällisen kirjallisuuden antologiaa*, ja *Lähes tunnistamattoman mahdollisuuden menettä* proseduurin puolestaan Eskelisen Poesiavihkossa *Kirjallisuus Käyttö-ohje* (2020). *Ihmiskokeita* toimii kutsuna kirjoittaa sikäli, että sen taustalla oleva menetelmä on avoin ja julkinen ja siten kenen tahansa

suomea taitavan ja tekstinkäsittelyohjelman omistavan hyödynnettävissä.

Tekstinkäsittelyohjelmistot, verkottuneet tietokoneet ja internetin arkipäiväistyminen näkyvät siis 2000-luvun kokeellisessa ja menetelmällisessä proosassa erityisesti kirjoittamista ja sen variointia helpottavina ja mahdollistavina teknologioina ja ympäristöinä, mutta samalla niistä tulee osa myös näiden teosten aihevalikoimaa ja analyysin kohteita. Internetlähteiden ja -estetiikan käyttö on ajassa kelluva, myös valtavirtaisemmassa kirjallisuudessa alati suosittumpi ilmiö, joka tuottaa myös kaupallisesta menestyksestä kiinnostuneempaa proosaa. Kansainvälisten Situationistien *detournementin* ajatuksen mukaisesti teokset kaappaavat käyttöönsä kaupallisen informaatiovälityksen muotoja ja muokkaavat niistä taidetta. Sosiaalisen median alustoja hyödyntävissä teoksissa tulee esille miten aktiivinen, kansainvälinen ja monikielinen kirjallisuuselämä ja -keskustelu tallentuu osittain myös kaunokirjallisiin teoksiin. Samalla ne tuovat myös esille internetin sosiaalisuuden epäsosiaaliset puolet, ohipuhunnan ja ohuuden.

Kun alun perin digitaalisella alustalla julkaistua tekstiä ja/tai sen asetteluja jäljennetään tai toistetaan painetussa muodossa, syntyy katkos, joka mahdollistaa lähdetekstin ja kontekstin kriittisenkin tarkastelun ja sen tulkinta-asetusten uudelleenmäärittelyn. Tällainen lähdemateriaalien käyttö on myös läheistä sukua varhaisempien avantgardejen kutsulle kuroa etäisyys taiteen ja elämän välillä mahdollisimman lyhyeksi. Teemu Ikonen huomauttaa, että kerronnallisten, tarinamaailman luomiseen keskittyvien menetelmien pohtiminen ja kehittäminen jäi Oulipolta ajattelematta ja toteuttamatta, mutta että tällaisiakin kokeiluja olisi mahdollista suorittaa keskittymällä tarinamaailman kannalta keskeisiin, muttei kuitenkaan kieleen palautuviin piirteisiin. (Ikonen 2018, 21.) Nähtäväksi jää, missä määrin tähän proosan mahdollisuuteen tartutaan 2020-luvun edetessä.

Päätäntö

Kuten edellä on todettu, kokeellisuuden ja avantgarden tiukka erottaminen toisistaan ei käy helposti eikä ole välttämättä edes tarpeen.

2000-luvun suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa on monia piirteitä, joita pidetään tyypillisinä avantgardelle. Harri Veivo ja Sakari Katajamäki kirjoittavat avantgardesta seuraavasti: ”Avantgarden määrittelyä ei voi rajata vain tekstuaalisiin piirteisiin. Avantgardistiset teokset osallistuvat kirjallisuuden kentän – kirjailijan aseman sekä kirjallisuuden perinteen, tehtävän, julkaisu- ja jakelujärjestelmän ja yhteiskunnallisen aseman – kyseenalaistamis- ja muutospyrkimykseen.” (Veivo & Katajamäki 2007, 12.) Tämä avantgardea koskeva määrittely kuvaa hyvin myös sitä, mitä 2000-luvun suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa on tapahtunut.

Kokeellinen kirjallisuus on toki laajentanut ilmaisukeinoja, mutta sen lisäksi se on ollut aktiivisesti muokkaamassa kirjallisuusinstitution toimintaympäristöjä ja niissä toimimisen ehtoja. 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä etenkin kokeelliset runoilijat ovat kyseenalaistaneet suomalaista kirjallisuusinstituutiota monin tavoin. He ovat ottaneet ohjat omiin käsiinsä eli tuotantovälineet haltuun ja perustaneet vaihtoehtoisia pienkustantamoita, jotka perustuvat uudellaisiin julkaisu- ja jakeluperiaatteisiin. Esimerkiksi Poesia, jonka toiminta perustuu osuuskuntamalliin ja osin vapaaehtoistyöhön, aloitti pienenä nyrkkipajana, mutta on kasvanut merkitykseltään huomattavaksi kustantamoksi, jonka julkaisemia teoksia on huomioitu viime vuosina merkittävin palkinnoin. Leevi Lehdon perustama ntamokustantamo taas perustuu tarvepainatukseen (*print-on-demand*) ja pyrkii julkaisemaan mahdollisimman suuren määrän teoksia.

Kokeellinen suomalainen kirjallisuus on aina ollut kansainvälistä, mutta tämä piirre on korostunut erityisesti 2000-luvulla. Menetelmällisyys samoin kuin konseptuaalisuuskin on luonteeltaan ylirajaista, eikä se sitoudu tai rajoitu johonkin tiettyyn kieli-, kulttuuri- tai lajipiiriin (Ikonen 2018, 17). Kun erilaisten ja eri tavoin kokeellisten teosten määrä kasvaa, lavenee samalla myös valtavirtaisemman kirjallisuuden keinovalikoima. Aiemmin on jo nähty selkeästi genrekirjallisuudeksi rajattujen lajien, kuten spekulatiivisen fiktion ja dekkarin sekä niiden konventioiden popularisoituminen ja arvostuksen nousu (Eskelinen 2016, 553–556). Onkin luultavaa, että samoin kuin varhaisempien avantgarden suuntausten kohdalla myös 2000-luvun kokeellisen kirjallisuuden tapauksessa markkinoilla voi olla halu kaapata ja omia erilaisia keino- ja muotovalikoimia omiin tarkoituksiinsa. Ru-

noilija Teemu Manninen nimeääkin kokeellisen kirjoittamisen vastakohtaksi juuri markkinoiden valtavirran. (Manninen 2011, 38). Näyttää kuitenkin siltä, että kokeellisella kirjallisuudella on myös kykyä vastustaa tällaista haltuunottoa (Piippo 2016, 364–364) sekä teosten muodon ja sisällön että myös niiden julkaisu- ja levitystapojen kautta.

Suomalaisen kirjallisuuden kenttä onkin muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana rajusti. Vaikka taustalla on muitakin tekijöitä, kuten digitalisaatio sekä markkinoiden ja kulutustottumusten muuttuminen, on kokeellisella kirjallisuudella ollut oma merkittävä osansa kirjallisuuden ilmaisutapojen, tuottamisen, kustantamisen, julkaisemisen ja jakelemisen mullistamisessa.

Viitteet

- 1 Aiheesta on lisäksi julkaistu tieteellisiä artikkeleita.
- 2 1960-luvun kirjallisista kokeiluista, ks. Joensuu (2016) ja Keskinen, Joensuu, Piippo & Helle (2018).
- 3 *Runojä*, sivunumeroinen.
- 4 Lehdon ohella digitaalisen runouden alalla toimi monipuolisesti esimerkiksi runoilija, suomentaja ja kustannustoimittaja Marko Niemi, joka toimi pitkään (2006–2014) Nokturno-runoussivustoa. Nokturno julkaisee kokeellista, digitaalista ja monitaiteista runoutta osoitteessa <https://nokturno.fi/mika-on-nokturno>.
- 5 Runossa käytetyt lähteet luetellaan kokoelman lopussa. Samassa yhteydessä selitetään myös pantun-mitan periaatteita. (Lehto 2004, 55.)
- 6 *Ampauksia ympärivyövästä raketista*, 14; tästä eteenpäin = AYR
- 7 Teksti löytyy seuraavan linkin takaa: https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aperson_123176045938937.
- 8 Salmenniemi on myös tuottanut tutkija Juri Joensuun kanssa *Menetelmällisen kirjallisuuden antologiaan* esimerkkitekstit eräistä tunnetuista oulipolaisista metodeista, kuten s+1-7:stä, antonyymisistä käännoksistä ja Matthewsien algoritmista.
- 9 Piipon keskustelu kirjailijan kanssa 13.11.2018.
- 10 (*Neuromaani*, 33.)
- 11 Piipon sähköpostikeskustelu kirjailijan kanssa 26.9.2017.
- 12 *Das Leben der Anderen*, 7.
- 13 (*Retweeted*, 69.)
- 14 Saatavilla: <https://nokturno.fi/poem/lahe-tunnistamaton-mahdollisuus-menettaa>
- 15 Teksti luettavissa seuran verkkosivuilla: <https://mahdollisenkirjallisuuden-seura.tumblr.com/esittely>

Lähteet

- Heikkinen, Tytti. 2009. *Varjot astronauteista*. Helsinki: Poesia.
- Yli-Juonikas, Jaakko; Vuola, Sinikka; Viljanen, Taneli; Tontti, Jarkko; Tammi, Jari; Salmenniemi, Harry; Niemi, Marjo; Matinmikko, Maria; Lindstedt, Laura; Käkälä-Puumala, Tiina; Kuuskoski, Martti-Tapio; Joensuu, Juri; Helle, Anna & Eskelinen, Markku. 2016. *Ihmiskokeita. Proseduraalinen kollektiiviromaani*. Helsinki: Mahdollisen Kirjallisuuden Seura.
- Karhumaa, Arja. 2016. *Epägenesis. Katalogi*. Visuaalisen viestinnän muotoilun väitöskirjan osa, Aalto-yliopisto. Helsinki: Ama Design.
- Kokko, Karri. 2012. *Das Leben der Anderen*. Helsinki: ntamo.
- Kokko, Karri. 2016. *Retweeted*. Helsinki: ntamo.
- Lehto, Leevi. 2004. *Ampauksia ympäröivästä raketista*. Turku: Savukeidas.
- Salmenniemi, Harry. 2011. *Runojä*. Helsinki: Otava.
- Salmenniemi, Harry. 2017. *Uraanilamppu ja muita novelleja*. Helsinki: Siltala.
- Santanen, Eino. 2014. *Tekniikan maailmat*. Helsinki: Teos.
- Tavi, Henriikka. 2010. *Sanakirja*. Helsinki: Poesia.
- Yli-Juonikas, Jaakko. 2012. *Neuromaani*. Helsinki: Otava.

Kirjallisuus

- Baetens, Jan. 2012. Oulipo and Proceduralism. Julkaisussa: Bray, Joe, Gibbons, Alison & McHale, Brian (toim.) *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Abingdon, New York: Routledge, 115–127.
- Blomberg, Kristian, Manninen, Teemu & Tavi, Henriikka. 2010. 2000-luvun runous. *Tuli & savu* 15: 2009. Saatavissa: <https://www.tulijasavu.net/2010/03/2000-luvun-runous/> [Viitattu: 15.10.2020.]
- Bray, Joe, Gibbons, Alison & McHale, Brian. 2012. Introduction. Julkaisussa: Bray, Joe, Gibbons, Alison & McHale, Brian (toim.) *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Abingdon, New York: Routledge, 1–18.
- Conte, Joseph M. 1991. *Unending Design. The Forms of Postmodern Poetry*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Eskelinen, Markku. 2016. *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Helsinki: Siltala.
- Goldsmith, Kenneth. 2011. *Uncreative Writing. Managing Language in the Digital Age*. New York: Columbia University Press.
- Helle, Anna. 2019. *Todellisuus pahoinpiteli runon. Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa*. Turku: Eetos.
- Ikonen, Teemu (toim.) 2018. *Menetelmällisen kirjallisuuden antologia*. Helsinki: Post-Oulipo ry / Mahdollisen Kirjallisuuden Seura.
- Joensuu, Juri. 2012. *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Osuuskunta Poesia.

- Joensuu, Juri. 2016. *Vuoden 1965 mania?* Poesiavihko #6. Helsinki: Poesia.
- Joensuu, Juri. 2017. Menetelmälliset dystopiat: lähdetekstikirjoittaminen ja tekstuaaliset painajaiset Harry Salmenniemen novelleissa "Uraani-lamppu" ja "Krematorio". Isomaa, Saija & Lahtinen, Toni (toim.), *Pakko-valtiosta ekodystopiaan: kotimainen nykydystopia*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 159–173. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201705156413> [Viitattu 15.10.2020.]
- Joensuu, Juri & Salmenniemi, Harry. 2018: Metodien esitys. Julkaisussa: Ikonen, Teemu (toim.), *Menetelmällisen kirjallisuuden antologia*. Helsinki: Post-Oulipo ry / Mahdollisen Kirjallisuuden Seura, 129–160.
- Keskinen, Mikko; Joensuu, Juri; Piippo, Laura & Helle, Anna (toim.) 2018. *Avoin Aperitif : kirjoituksia Kari Aronpuron kollaasiromaanista Aperitif – avoin kaupunki*. Tampere: Tampere University Press. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0747-9> [Viitattu 23.1.2020.]
- Kuusela, Hanna. 2015. "Neroja ja promoottoreita: kirjalliset kuraattorit nykykirjallisuudessa." *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 2015: 2, 35–48.
- Lehto, Leevi. 2004. *Ampauksia ympäröivästä raketista*. Turku: Savukeidas. Saatavissa: http://leevilehto.net/files/pdf/lehto-leevi_ampauksia.pdf [Viitattu 23.1.2020.]
- Magee, Michael, Mohammad, K. Silem & Sullivan, Gary. The Flarf Files. *Electronic Poetry Center*, 2003. Saatavissa: <http://epc.buffalo.edu/authors/bernstein/syllabi/readings/Flarf.html> [Viitattu 29.1.2020.]
- Manninen, Teemu. 2011. Kokeellisen kirjoittamisen historiaa. Julkaisussa: Joensuu, Juri & Salmenniemi, Harry (toim.) *Vastakaanon. Suomalainen kokeellinen runous 2000–2010*. Helsinki: Poesia, 26–39.
- Mehtonen, Päivi. 2007. Manifestien poetiikka ja retoriikka. Julkaisussa: Kattajamäki, Sakari & Veivo, Harri (toim.) *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 43–65.
- Niemi-Pynttari, Risto. 2015. Kirjoittamisen oppiminen suuntautuu pois yhdenmukaisesta. *Kiiltomato* 22.5.2015. Saatavissa: <https://kiiltomato.net/kirjoittamisen-oppiminen-suuntautuu-pois-yhdenmukaisesta/> [Viitattu: 20.1.2020.]
- Perloff, Marjorie. 2010. *Unoriginal Genius. Poetry by other means in the new century*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Piippo, Laura. 2016. "650 sivua tiivistettyä hulluutta on liikaa": Jaakko Yli-Juonikkaan *Neuromaani* (2012) elämystalouden karstana ja polttoaineena. Julkaisussa: Karkulehto, Sanna; Lähdesmäki, Tuuli & Venäläinen, Juhana (toim.) *Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä: kulttuurintutkimuksen näkökulmia elämystalouteen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 347–371.
- Piippo, Laura. 2019. Rinse, Repeat: Paratextual Poetics of Literary Twitter Collage *Retweeted. Image and Narrative*, 20 (2), 51–68. Saatavissa: <http://www.imageandnarrative.be/index.php/imagenarrative/article/view/2148> [Viitattu: 30.1.2020.]

- Piippo, Laura. 2020. *Operatiivinen vainoharha normaalitieteen aikakaudella: Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaanin kokeellinen poetiikka*. Kirjallisuuden väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8251-5> [Viitattu 23.1.2020.]
- Pääkkönen, Matti. 1991. A:sta ö:hön. Suomen yleiskielen kirjaintilastoja. *Kielikello* 1991: 1. Saatavissa: <http://jorpela.fi/kielikello/kirjtil.html> [Viitattu 13.8.2019.]
- Veivo, Harri & Katajamäki, Sakari. 2007: Johdanto. Julkaisussa: Katajamäki, Sakari & Veivo, Harri (toim.) *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 11–18.